

ANDERS TOLLAND

Etik för oss

De tankar som fördes fram i min artikel "Oss människor emellan" (FT 2/00) bemöttes av Jonas Gren i "Oss kännande varelser emellan" (FT 1/01). En del av hans kritik, t ex av idén om m-prioritering, föranleds av missuppfattningar – säkerligen orsakade av oklara formuleringar från min sida – av vad jag velat säga. Att gå närmare in på detta skulle dock inte vara särskilt intressant för läsaren så vi går direkt till det jag uppfattar som den substantiella motsättningen oss emellan.

Eller nästan direkt, en smula bakgrund fordras kanske. Oenigheten mellan mig och Jonas Gren utgår från en djurrättsetisk frågeställning: "Går det att peka ut någon skillnad mellan djur och människor som motiverar att större hänsyn tas till människor?" eller annorlunda uttryckt, "Att göra en skillnad i etisk status mellan den grupp som extensionellt utgörs av människor och den som utgörs av djur fordrar att det finns en motsvarande skillnad i etiskt relevanta, deskriptiva egenskaper mellan de två grupperna och vilken skulle denna skillnad vara?". Mitt förslag var att det som motiverar att vi sätter oss människor framför djuren är just att det gäller just *oss*. Detta förslag förutsätter alltså ett förkastande av universaliserbarhetskravet; etisk status kan superveniera även på indexikala egenskaper och det är tillhörigheten till en av oss själva formad, indexikalt utpekad, vi-grupp, oss människor, som är den etiska grunden för att vi sätter oss själva före djuren.

Här diskuteras bara grunden för att sätta människor över djur. Prioriteringen behöver inte vara absolut; att sätta människor främst behöver inte innebära att vara likgiltig för hur djur har det. Jag menar att djur har en speciell etisk status. Grus får vi göra vad vi vill med, men inte djur. Vad denna djurens speciella etiska status grundas på ska dock inte diskuteras här utan bara frågan om legitimiteten i att prioritera människor över djur.

Mitt svar på den frågan var alltså att den skillnad som berättigar att vi sätter oss människor över djuren är att det är just oss det gäller. Man kan attackera denna idé på en generell metanivå genom att hävda att etisk status inte kan superveniera på denna slags egenskaper överhuvudtaget. Man kan även begränsa invändningen till djurrättsfrågan, alltså inte rikta någon generell invändning mot denna slags superveniens men hävda att det speciella fallet, att den indexikala egenskapen att vara en av oss utgör grunden för att prioritera oss människor framför djur, inte är en rimlig position.

Jonas Grens attack är av den första, generella typen. Han för fram vad han anser vara en avgörande invändning mot att grunda moralisk status på indexikala egenskaper, nämligen att detta leder till ”att en varelses moraliska status kan variera beroende på förändringar av, relativt varelsen, externa förhållanden.”

Detta är uppenbart en typ av problem som inte bara uppstår för indexikala egenskaper utan även för universella. Ett exempel: antag en sektledare, kalla honom Jesus, som utnämner en viss ritual, t ex delandet av bröd och vin, till helig. Denna starka etiska status, heligheten, är dock avhängigt av något utanför riten själv, nämligen den gudomliga utnämningen (som kan komma att ändras). Jonas Gren måste rimligen förkasta även detta fall men intuitivt tycker åtminstone inte jag att detta att ritens helighet skapas av, och supervenierar på, något utanför den själv automatiskt innebär att ståndpunkten är ohållbar.

Nu var det dock indexikala egenskaper det gällde och här är förhållandena speciella. Jonas Gren tar som exempel en person (P) som tillhör en viss vi-gemenskap (V). P tillskrivs viss etisk status för att han är en av oss V:are. Denna P's status är då beroende av något i relation till P externt. Antag att P stöts ut ur V. P förlorar då sin moraliska status, detta utan att P själv förändras – vi antar att V-tillhörigheten inte var en tung del av P's identitet. Får etisk status uppträda på det viset?

Jag menar att det får den visst. Man måste här märka att det rör sig en särskild slags etisk status. Jag vill hävda att om en etisk status supervenierar på en indexikal egenskap så kommer det att påverka för vilka denna etiska status kan ha direkt normativ kraft.

För den typ av fall det gäller här skulle det fungera ungefär som följer: om P tillskrivs en viss etiskt status, t ex en viss rättighet R, på den grunden att P är en av oss (V:are) så medför denna speciella superveniens en inskränkning i för vilka R kan ha direkt, normativ

relevans. P's rättighet R riktas bara mot de övriga medlemmarna i V; R speglas bara i skyldigheter gentemot P inom vi-gemenskapen V, för dem som står utanför saknar R direkt, etisk relevans.

Enklast kan man väl se detta om man tar ren individ-egoism som exempel. Om jag föreskriver att något skall göras för att det gynnar just mig så är det väl tämligen klart att denna handlingsföreskrift bara kan riktas till mig själv. Mig själv kan jag föreskriva att göra det enbart för att det gynnar mig; att på den grunden förmana andra vore megalomani. Det som pekats ut av den indexikala egenskap som grundar normen är också fältet för normens giltighet.

Om man håller denna inskränkning av giltigheten i minnet så kan jag inte se att det finns något intuitivt problematiskt med den typ av motexempel som Jonas Gren anför. Ett värde som är grundat i att P är en av oss (V:are) är därmed bara ett värde-för-oss. Är det då något underligt med att P förlorar denna status om hon stöts ut ur V. Det är väl precis det väntade eftersom det var en status för V:are? Jämför med vänskap: jag gynnar just honom för att han är *min* vän men om vänskapen upphör är det väl inget konstigt med att jag inte längre har något skäl att gynna honom.

Avslutningsvis några ord om indexikaliteten hos egenskapen att vara en av oss (människor). Indexikaliteten i denna oss-het som utgör grunden för människo-prioritering är inte reducerbar till, eller definierbar i, universella termer. Ur superveniens-perspektiv är detta att det gäller oss slutpunkten.

Däremot kan man säga en del om vad som bygger upp en sådan vi-gemenskap. Det som konstituerar den är attityderna som gruppens medlemmar har till varandra. Vad det gäller gruppen oss människor så kan därför inte "människor" primärt uppfattas som en biologisk kategori. För att betona att det är en fråga om attityder kanske det skulle vara bättre att tala om *oss medmänniskor*. Medlemmarna i den egna gruppen tar man en speciell slags hänsyn till och man har normalt även särskilda förväntningar på dem. Det finns nog här en nära anknytning till den bibliska frågan "Vem är din nästa?"

Idealt konstitueras en sådan vi-grupp av att medlemmarna alla ömsesidigt har den rätta vi-attityden gentemot alla de övriga medlemmarna och bara mot dem. Det är idealet; det svagaste, tänkbara fallet är att bara en enda medlem har attityden gentemot de övriga.

Jag nämnde i min förra artikel sådant som språkförmåga, rationalitet

och förmåga till etiskt handlande som förutsättningar för gemenskapen. Jag borde tydligare ha betonat att det *inte* var fråga om egenskaper som den etiska gränsdragningen supervenierar på eller om egenskaper som vi-gemenskapen 'oss (med)människor' kan definieras i termer av. Det rör sig inte om något som konstituerar denna gemenskap. De uppräknade faktorerna var förslag till möjliga, bakomliggande, psykosociala orsaker till att denna gemenskap uppstår. Som medmänniskor uppfattar vi primärt dem som vi tror oss kunna samverka och kommunicera med på vissa sätt och de uppräknade förmågorna är förutsättningar för detta slags interaktion.

Jag måste betona att detta är orsaker till vi-gemenskapen, inte om vare sig en definition av den eller någon slags skäl för den. Vad det gäller den djurrättsetiska frågan om vad vi grundar prioriteringen av oss människor på så är slutpunkten att peka på att det är oss det gäller.

Not. Tack till Seminariet för Praktisk Filosofi vid Göteborgs Universitet för värdefulla synpunkter på den här diskuterade problematiken.